

Sam van Houten buitenstaander van nature

BIOGRAFIE • WILLEM BOUWMAN BEELD WIKIMEDIA, SPAARNESTAD PHOTO

De liberaal Sam van Houten wordt vaak in één adem genoemd met zijn Kinderwetje. Tijdens zijn leven was hij gevreesd. Na zijn dood werd hij vergeten, dankzij hemzelf. Coen Brummer haalt hem uit de schaduw.

Een van de gewoonten bij een kabinetsformatie is dat het nieuwe kabinet zich laat fotograferen. De eerste keer gebeurde dat in 1894, bij het aantreden van het kabinet-Roëll. De foto toont acht mannen. Op het eerste gezicht lijken ze allemaal op elkaar. Ze kijken ernstig, ze dragen een jacquet en ze hebben de rijpere leeftijd inmiddels bereikt.

Bij nader inzien wijkt een van de mannen af van de rest. Hij staat achteraan, helemaal links. De afstand tussen hem en zijn buurman is opvallend groot. Terwijl de meeste andere mannen hun handen losjes langs hun lichaam laten hangen of op de stoel of de rug van hun buurman laten leunen, heeft hij ze ineengevouwen.

afkeer en ergernis

Wie is die man? Het is Sam van Houten (1837-1930), de liberale minister van Binnenlandse Zaken. De meeste mensen kennen hem van zijn Kinderwetje uit 1874. Dat wetje verbood arbeid door kinderen jonger dan twaalf jaar, met uitzondering van 'huiselijke en persoonlijke diensten en op veldarbeid'. Het Kinderwetje van Van Houten heeft een plaats in de canon van de Nederlandse geschiedenis gekregen.

In de herinnering valt Van Houten ongeveer samen met het Kinderwetje. Hij is het Kinderwetje. Maar zijn tijdgenoten dachten bij Van Houten aan veel meer. Als zij aan Van Houten dachten, voelden ze vaak angst, afkeer en ergernis. Katholieken en orthodoxe protestanten vonden hem een godloochenaar, van het gevaarlijke soort, want Van Houten probeerde zijn vrijzinnige inzichten in wetten vast te leggen.

Hij wilde het verbod op lijkverbranding opheffen en de mogelijkheid van echtscheiding ver-

ruimen. Ook was hij voor verruiming van de eedformule. In plaats van de eed af te leggen met de woorden 'Zo waarlijk helpe mij God al machtig' zouden twijfelaars en ongelovigen een belofte mogen doen: 'Dat verklaar en be-loof ik.'

Als Van Houten in de middeleeuwen had geleefd, was hij 'op de vlammeende houtmijt' of 'onder beulshanden' beland, schreef de publicist Frits Smit Kleine.

Dat hij in de herinnering is versmald tot de man van het Kinderwetje, heeft Van Houten mede aan zichzelf te wijten. Hij was een enorme individualist. Tussen gelijkgezinden voelde hij zich niet op zijn gemak. Als iedereen het met hem eens was, ging hij twijfelen aan wat hij had gezegd.

Van Houten was een buitenstaander van nature, iemand die graag alleen stond, zelfs toen hij het toppunt van zijn carrière had bereikt en minister geworden was. Zo iemand krijgt minder voor elkaar dan een geboren partijleider als Abraham Kuyper of Pieter Jelles Troelstra. Hij verdwijnt sneller in de vergetelheid.

persoonlijke geloofsbelijdenis

Daarom is het goed dat Coen Brummer een biografie van Sam van Houten geschreven heeft, *Sam van Houten tegen de rest*. Donderdag promoveerde hij erop in Groningen.

Brummer wil antwoord geven op de vraag wie deze 'onrustbarende individualist' was, wat hem vormde, en hoe hij op zijn beurt Nederland heeft gevormd.

Van Houten zelf heeft eens gezegd dat zijn godsdienstige opvoeding een opvoeding tot individualist is geweest. Hij groeide op in een

welvarende doopsgezinde familie in de stad Groningen. Zijn vader, een koopman en hout-handelaar, meende dat zijn kinderen hun eigen weg moesten kiezen als het om godsdienst of levensbeschouwing ging.

Op jeugdige leeftijd koos Sam van Houten voor de doopsgezinden. Zoals gebruikelijk schreef hij een persoonlijke geloofsbelijdenis. Hij beleeft dat de dood niet het einde is en dat hem 'door de Genade van Jezus Christus' een plaats in de hemel was bereid. Zijn politieke voorkeur lag bij de liberalen.

Van Houten kreeg de ruimte om individualist te zijn. Toen zijn vader in 1864 overleed, liet die zijn zeven kinderen ieder een bedrag van zestigduizend gulden na; omgerekend naar nu zou dat ongeveer 1,3 miljoen euro zijn.

Van Houten was uitstekend opgeleid. Hij promoveerde op 22-jarige leeftijd in de rechtsgeleerdheid. In zijn proefschrift, dat 'voortreffelijk' is genoemd, zette hij zich af tegen gangbare inzichten van Adam Smith, de grondlegger van de klassieke economie. Smith genoot groot gezag in liberale kring, maar daar trok de promovendus zich niets van aan.

In 1869 werd Van Houten door het kiesdistrict Groningen in de Tweede Kamer gekozen. Politieke partijen waren er nog niet. Net als de conservatieven en de katholieken vormden de liberalen een los verband van Kamerleden met een grote mate van individuele vrijheid.

Van Houten was er op zijn plaats. Ook al sprak hij zacht, eentonig en met een Gronings accent, het was duidelijk dat er met Van Houten niet te spotten viel.

vertekend zelfbeeld

Hij was goed op de hoogte en voor niemand bang, zelfs niet voor de grote liberale leider Thorbecke. Hij meende dat Thorbecke te weinig haast maakte met het verbeteren van de leefomstandigheden van de arbeiders. Zijn standpunt lichtte hij toe in *De Staatsleer van mr. J.R. Thorbecke*, volgens Brummer een scherpe, ideologische aanval waarmee Van Houten zich definitief lossneed van de oude generatie liberalen.

Liberalen komen in vele soorten en maten voorbij in deze biografie, die eigenlijk ook een geschiedenis van het liberalisme in de tijd van Van Houten is. Wie gaat turven, vindt de volgende variëteiten: doctrinair-, geavanceerd-, sociaal-, radicaal-, oud-, jong-, half- en naam-liberalen.

En dan was er nog Van Houten zelf, die zich bij geen enkele richting schaarde. In het begin van zijn carrière hing hij tegen de geavanceerd-liberalen aan, de generatie na Thorbecke. Geavanceerd-liberalen wilden de maatschappij hervormen met beter onderwijs, belastinghervorming en verlichting van de nood van de arbeiders. Het Kinderwetje van Van Houten en zijn inzet voor belastinghervorming pasten in dit streven.

Het Kinderwetje was niet de grootste verdienste van Van Houten. Dat was de kieswet die hij in 1896 als minister van Binnenlandse Zaken door het parlement loodste. De wet maakte voorlopig een eind aan een intense strijd over de vraag wie er voor het kiesrecht in aanmerking kwam.

Vooruitstrevende liberalen stemden tegen de wet. Zij verweten Van Houten dat hij conservatief geworden was. Zo zou hij eerst voor en later tegen grotere overheidsbemoeienis en uitbreiding van het kiesrecht zijn geweest. Van Houten ontkende het. Hij vergeleek zich met een koetsier, 'die bij vertrek zijn paard aanzet en als hij zijn bestemming bereikt heeft, het

inhoudt'. Hij vond zichzelf volkomen rationeel en consistent, en koesterde dat beeld.

Brummer toont geregeld aan dat Van Houten niet zo koersvast was als hij beweerde en geleidelijk conservatiever werd. Op den duur kon dat niemand meer ontgaan. In 1922, toen Van Houten al 85 was, richtte hij een nieuwe partij op, de Liberale Partij, om de overheidsbemoeienis terug te dringen en het kiesrecht te beperken. De partij kreeg één zetel, bekleed door econome Lizzy van Dorp, die door Van Houten werd aangestuurd. In 1925 leek hij even in fascistisch vaarwater verzeild te raken. De laatste jaren van zijn leven was hij partijloos.

persoonlijke ontboezemingen

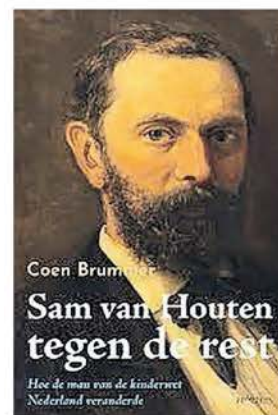
Het doopsgezinde geloof waaraan hij zijn individualisme mede ontleende, had hij toen al lang vaarwel gezegd. Hij hing tegen het atheïsme aan. 'Een hier-namaals? Ik wéét niet; en dat zeg ik eerlijk', zei hij in 1924. 'Maar de anderen weten óók niet, al doen ze alsof.'

Zulke persoonlijke ontboezemingen zijn vrij zeldzaam in deze biografie. Dat ligt niet aan Brummer. Van Houtens leven viel nagenoeg samen met zijn politieke leven, dat hij strikt gescheiden hield van het persoonlijk leven, hoe dramatisch dat soms ook was. Voor zijn vijftigste was Van Houten al tweemaal weduwnaar geworden, enkele van zijn tien kinderen overleden op jonge leeftijd.

Van Houten leed er zichtbaar onder, viel kilo's af, maar verloor geen grammetje strijdbaarheid. Kort na het overlijden van zijn tweede echtgenote berichtte hij een vriend dat hij van plan was 'mij weder in den strijd des levens terug te begeven'.

Die strijd betrof de politieke strijd, waarvan Brummer evenwichtig, gedetailleerd en onbeveng verslag heeft gedaan. Zijn boek haalt een belangrijk politicus uit de schaduw. Het is een waardevolle aanvulling op de geschiedschrijving over de vormende jaren van de parlementaire democratie in Nederland. ■

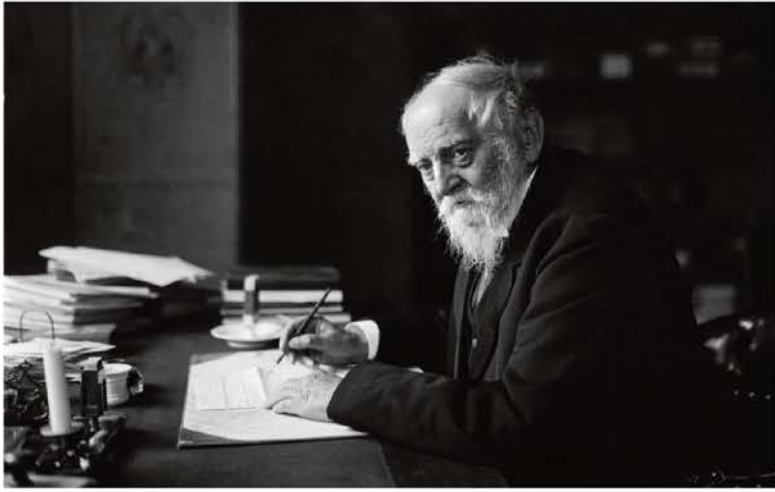
*'Een hier-namaals?
Ik wéét niet; en dat
zeg ik eerlijk.'*

Sam van Houten tegen de rest. Het strijdbare leven van de man van de kieswet

COEN BRUMMER. UITG. PROMETHEUS,
AMSTERDAM 2023. 456 BLZ. € 39,99

- + evenwichtig en gedetailleerd
- + aandacht voor politieke context

Sam van Houten gefotografeerd bij zijn tachtigste verjaardag in 1917.

Het kabinet-Roëll (1894-1897). Links achter Sam van Houten.